

Görme Engelliler ve Kütüphanecilik Hizmetleri

Blinded People and Library Services

Tülin SAĞLAMTUNÇ*

Öz

Görme engelli kullanıcılar da diğer kütüphane kullanıcıları gibi yararlanacakları materyali bağımsız seçme ve bilgiye erişimde eşitlik haklarına sahiptirler. Makale bu özel kullanıcı grubu hizmetinin Türkiye ve çeşitli ülkelerdeki tarihsel gelişimini, özellikle halk kütüphaneleri açısından izlemektedir. Uygulamalarda yardımcı teknolojik olanaklarla varılan hizmet düzeyi, görme engelli kullanıcıların bilgiye erişiminin önündeki engelleri kaldırmıştır. Ülkemizde son yıllarda bu konuda üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde, üniversite kütüphanelerinde, Milli Kütüphane’de önemli çalışmaların yapıldığı gözlenmektedir.

Anahtar sözcükler: Görme engelliler, Engelli bireyler, Kullanıcılar, Halk kütüphaneleri

Abstract

Visually impaired users of libraries and information centres have exactly the same rights of independent selection of reading material and also equal access of information as other users. The article is about the historical development of this special service in Turkey. Provement of this special service by assistive technological solution and information technology has removed the barriers to information access for his user group. In Turkey, in recent years, it has been observed that the Departments of Information and Documentation Management, National Library and university libraries are also successfully involved in this special service.

Keywords: Blind and partially sighted, Disabled people, Users, Public libraries

Giriş

Yaygın bir kaniya göre geçici ya da kalıcı görme engelliliği durumu bilgiye engeller, oysa gelişen teknoloji bu sorunu da çözmüştür. Zaten görme engellilere yönelik

* Prof. Dr.; Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

tüm aydınlatma çabalarının temelinde yatan felsefe, "evrenin tüm karanlığının tek mum ışığını bile köreltmeyeceği" gerçeğidir (Enç, 2005, s.1). "Tek mum ışığını" görme engelliler için güneşin aydınlığına dönüştüren de bilgi ve belge yönetimi çalışmalarıdır. Bu çalışmalar "bitmeyen gece"yi sonsuz gündüze çevirmişlerdir.

"Görme gücünün (görme keskinliği veya görme alanı) gözlük, kontakt lens gibi bilinen yöntemlerle, ilaç tedavisi veya ameliyatla yararlı düzeye ulaştırılmadığı durumlara, kısıtlamanın derecesine göre körlük veya az görme denir" (İçli, 2006, s.5). Çalışmamızda görme engelli kavramı hem az görenleri hem de görmeyenleri "körleri" kapsayacaktır.

Başbakanlık DİE ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nca yapılan 2002 yılı Türkiye Özürlüler Araştırmasına göre: Toplam nüfusa oranla Türkiye'de görme engellilerin oranı %0.60'dır (412.312 kişi). Resmi kayıtların dışında sayısı kesin olarak saptanamayan görme engellilerin olduğu da varsayılmaktadır. Bu kişilerin içinde bulunduğu "bitmeyen geceyi" aydınlatacak en büyük güç bilgidir. Bilgiye eşit erişim özgürlüğü demokratik toplumların temelidir. Tüm görme engellilerin de toplumun her bireyi gibi bilgiye erişme, fırsat eşitliğine kavuşup yükselme hakkı vardır. Karanlıkla aydınlık arasındaki köprüyü, onlara bilgiye erişimi ve bilgiyi toplumda yaygınlaştırmayı meslek olarak seçmiş bilgi ve belge yönetimi uzmanları kuracaklardır.

Bu düşünceden hareketle 16 – 17 Ekim 2007 tarihinde Milli Kütüphane'de, Kültür ve Turizm Bakanlığı, ÜNAK (Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği) ile Altınokta Körlere Hizmet Vakfı'nın işbirliğiyle "1.Ulusal Körlük ve Kütüphanecilik Sempozyumu'nun gerçekleştirilmesi, bu konuda atılmış en önemli adımlardan birisidir. Sempozyum, kamuoyunun ilgisini çekmiş ve bu alandaki çalışmaları hızlandırmıştır.

Tüm ülkelerin ve kütüphane türlerinin bu çalışma kapsamında incelenmesi olanaksızdır. Bu nedenle, burada böyle özel bir hizmet alanına öncü çalışmalarla katkıda bulunmuş ülkelerdeki bazı gelişmeler ve Türkiye'deki çalışmalar kısaca tanıtılacak ve toplumun her bireyine eşit hizmet vermekle yükümlü kütüphane türü olan halk kütüphanelerinde verilen hizmet incelenecektir.

Halkkütüphanelerinin kütüphane türü olarak seçilmesinin nedeni hizmet kapsamıdır: Halk kütüphaneleri cins, yaş, ırk, milliyet, din, dil, eğitim, kültür, sosyo-ekonomik düzey, politik görüş farkı, sağlık (hastalık veya özürlülük) engeli gözetmeden, toplumun her bireyine hizmet verip, onu bilgiyle ve çeşitli kütüphanecilik hizmetleriyle buluşturmakla yükümlü demokratik kurumlardır. Halk kütüphanesinin görme engellilere verdiği hizmetlerin kalitesi, bu kütüphane türünün gelişmesiyle koşuttur. Bazı toplumların halk kütüphanesini benimsemiş olması, hizmet kalitesini de yükseltmiştir. Bu sürecin iyi anlaşılabilmesi için, görme engelliler-kütüphane ilişkisinin hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerdeki tarihsel gelişiminin incelenmesi gereklidir (Encyclopedia of Library and Information Science, 1978; The Encyclopedia Americana, 1982; The American Peoples

Encyclopedia, 1960; Meyers Enzyklopadisches Lexikon, 1972; Kunze ve Ruckl, 1960; Enç, Çağlar ve Özsoy, 1981, ss.45-46).

Tarihsel Gelişim

Tarihsel gelişim hem Türkiye hem de diğer ülkelerde olanaklar ölçüsünde kronolojik sırayla izlenmeye çalışılmış, böylece karşılaştırma yapılarak konuya kuşbakışı bakılmıştır. Görme engellilerin, topluma kazandırılmaları eğitimle mümkün olmuştur:

1784 yılında Fransız Valentin Haüy Paris'te ilk "Körler Okulunu" (L'institution National pour les jeunes Aveugles) kurdu. Haüy görmeyenlerin eğitimle yüksek başarılarla ulaşabileceklerine tanık olmuş, onlara inanmıştı.

Çağdaşları arasında ilgi çeken bu öncü eğitim kuruluşu, 1791'de İngiltere'de Edward Rushton tarafından Liverpool'daki İngiliz Körler Okulu'nun açılmasına neden oldu.

Bu okulu 1802'de Rusya'da St. Petersburg'da Rus Körler Okulu'nun açılması izledi. Görmeyenlerin eğitiminde çok önemli çalışmalar yapmış olan Viyana Körler Okulu'nu 1804'de Johann Wilhelm Klein, Almanya'da ise August Zeune 1806'da Berlin'de ilk körler okulunu kurdular.

Bu alanda günümüze kadar ulaşan en önemli buluş, Haüy'nin Okulu'nda, kendisi de görmeyen bir öğretmen olarak çalışan Louis Braille'nin 1829'da kendi adıyla anılan ve görmeyenlerin parmaklarıyla kitap okumalarını sağlayan, altı noktayı temel alan, kabartma yazıyı, Braille Alfabesi'ni bulması olmuştur. Artık görmeyenler için "bitmeyen gece" bitmiş, şafak sökmüştür. Ancak Braille ile basılan kitapların o yıllarda hem sayısı çok az hem de çok pahalıydılar.

1830'da Avrupa'ya gelen Amerikalı Dr. Samuel Griedley Howe, buradaki gelişmeleri izledikten sonra, vatanına dönerek Boston'da ünlü "Perkins Körler Kurumu'nu (Perkins Institution for the Blind) 1831 yılında kurdu. Uzun yıllar bu öncü kuruluşun müdürlüğünü yaptı ve çok sayıda görmeyenin eğitilerek diğer görmeyenlere ışık olmasını sağladı. Bu Okul'da yetişen bir öğretmen (Anne Mansfield Sullivan) kör ve sağır ünlü yazar Helen Keller'i eğitmiş, bir mucizeyi gerçekleştirmiştir. Perkins Körler Okulu'nun kurulmasından 18 yıl sonra, 1849'da halk kütüphanelerinin kurulmasını ve kurumun devletten her yönden desteklenmesini sağlayan Halk Kütüphaneleri Kanunu (Law for the Establishment of Public Libraries) yürürlüğe girdi. Ülkemizde halk kütüphanelerinin gelişimini sağlayabilecek bir halk kütüphaneleri kanununun, Türk kütüphanecilerinin tüm çabalarına karşın hala çıkmadığını düşünürsek, bu aşamanın toplumun bilgilendirilmesi açısından önemini görebiliriz. Bunu izleyen 1852 yılında çağdaş halk kütüphanelerinin öncüsü Boston Halk Kütüphanesi kuruldu.

18. yüzyılın ortalarında İngiltere’de gerçekleşen Endüstri Devrimi (1760-1830), önceleri büyük ölçüde İngiltere ile sınırlı kaldı (AnaBritannica, 1960). Yeni ortaya çıkan işçi sınıfının kendisini yaygın eğitimle geliştirme olanağı olmamıştı. Kendi kendini yetiştirmiş işçiler daha verimli olacaktı. Bu nedenle 19.yüzyılın 2.yarisından sonra halk kütüphaneleri eğitim ve kültür sahnesinde rol almaya başladılar. Halk kütüphanesi yaygın bir deyişle “Halkın Üniversitesi” olmuştur.

1850’de İngiltere’de Halk Kütüphanesi Kanunu (Public Library Act) yürürlüğe girmiştir.

Hizmeti toplumun her katmanına yaygınlaştırma ilkesi önem kazanmış, görmeyenlere de okuma alışkanlığının kazandırılması düşüncesi dünyada yayılmaya başlamıştır.

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak 1868’de İngiltere’de “Kraliyet Ulusal Körler Enstitüsü” (Royal National Institute for the Blind) kuruldu. Braille kitaplar çok pahalı olduğu için görmeyenlere bu özel kitapların kurum kanalıyla, devlet eliyle sağlanması ve hizmete sunulması ucuza geliyordu (Owen, 2004, s.58; Bakırcı, 2009b, ss.309-310).

Halk kütüphaneleri konusunda öncü olan Boston Halk Kütüphanesi gene bir öncülük örneği olarak 1868’de Braille kitapları da koleksiyonuna katarak, kuruluşundan yalnız 16 yıl sonra ilk kez görmeyenlere de halk kütüphanesi hizmeti vermeye başladı.

1876 yılında çok önemli bir mesleki kuruluş olan ALA (American Library Association) “Amerikan Kütüphane Derneği” kuruldu. Dernek sonraki yıllarda görmeyenler için de kütüphanecilik standartları hazırladı.

1877 yılında ise İngiltere’de İngiliz Kütüphane Derneği LA (Library Association) kuruldu. Bu Dernek de sonraki yıllarda görmeyen kullanıcılara verilen kütüphanecilik hizmetlerinin geliştirilebilmesi için standartlar hazırlamıştır.

Braille kitapların pahalı oluşu ve görmeyenlere hizmet verme gerekliliği İngiltere’de 1882’de (National Library for the Blind) (NLB) “Ulusal Körler Kütüphanesi”nin, yani Braille kitaplardan oluşan bir kütüphanenin kurulmasına yol açtı (Kaynar, 1992, s.115).

Sonraki yıllarda ülkedeki halk kütüphanelerine de bu merkez kütüphaneden materyal sağlanabiliyordu. Manchester’da halk kütüphanesinin 1852’de çoktan açılmış olması, görmeyenlere verilen hizmeti olumlu etkilemiştir.

Paris’te 1886’da, Valentin Haüy Birliği (Association Valentin Haüy), Braille kütüphanesi kurmuştur (Körlere mahsus..., 1956, s.241). Bu kütüphanede Braille kitaplar da üretilmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu’nda 1889 yılında Grati Efendi tarafından engellilere hizmet verilmesi düşünülmüş ve ilk kez *Sağırılar Mektebi* kurulmuş, bir süre sonra bunun yanına *Körler Bölümü* açılmıştır.

Ünlü Amerikalı kör ve sağır yazar Helen Keller, Perkins Körler Okulu'ndan gönderilen öğretmen sayesinde okumayı öğrendiği gibi, Perkins Enstitüsü kütüphanesindeki kitapları da okuduktan sonra, Tuscumbia / Alabama'da halkın kitaplara ulaşabilmesi için birçok yerden mektupla kitap bağıışı sağlamış, hayırsever insanların da yardımıyla 1893'te kendisinin başkanlığında bir halk kütüphanesi kurmuştur (Keller, 1965, s.181). Bu gerçekten olağanüstü bir olgudur, göremeyen ve duyamayan bir kişi herkesin okuma alışkanlığı kazanabilmesi için halk kütüphanesi kurmaktadır.

İlk Alman Körler Halk Kütüphanesi ise (Deutsche Zentralbücherei für Blinde) 1894 yılında Leipzig'de kurulmuştur.

Tüm bu gelişmelere kuşbakışı bakarsak, 19.yüzyılın sonundan önce, insan değerini bilen, maddi olanakları yeterli olan uygar toplumların, görmeyenleri topluma kazandıracak özel eğitim veren okullarını kurmuş olduklarını görürüz. Bu gelişmeye koşut olarak, halk kütüphanelerinin, bu özel kullanıcı grubuna hizmet veren bölümleri de gelişme yoluna girmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19.yüzyılda Beyrut ve Mardin'de yabancı misyonerler, kurumlarında görmeyenlere özgü okullar açmışlardır.

20.yüzyılın başında 1905'te Hamburg'da *Hamburg Körler Merkezi Kütüphanesi* (Central Bibliothek für Blinde) kurulur. Almanya'da görmeyenlere özgü kütüphanelerin açılması, hizmetlerin geliştirilmesi, 1900 yılında görmeyenlere de okula gitme zorunluluğunun yasalaşması sonucunda gerçekleşebilmiştir.

1910 yılında ABD'de Chicago'da okullarda görmeyenler için özel sınıflar oluşturulmuştur (Enç, Çağlar ve Özsoy, 1981, s.46). Başka ülkelerde de, yüksek öğretime başlayan görmeyenlere özgü kütüphanelerin açıldığını görüyoruz, örneğin 1916'da Almanya Marburg a.d. Lahn'da *Alman Körler Yüksek Okulu Kütüphanesi* (Blindenhochschulbücherei der Deutschen Blindenstudienanstalt), *Alman Körler Yüksek Okulu* bünyesinde açılmıştır.

Türkiye'de 1921'de İzmir'de özel bir derneğin kurduğu Sağır – Dilsiz ve Körler Okulu'nun açıldığını görüyoruz. Ancak ülkemizde bu özel hizmete devletin sahip çıkmadığı anlaşılmaktadır.

ABD'de 1931 yılında Kongre Kütüphanesi'nin (Library of Congress) *Körler ve Bedensel Engelliler Bölümü*, *Körler ve Bedensel Engelliler için Ulusal Kütüphane Hizmeti Birimi*'ni (National Library Service for the Blind and Physically Handicapped) kurmuştur. Dünyanın en büyük kütüphanesinde engelli vatandaşlar için böyle bir özel hizmet biriminin kurulması, Amerikan halk kütüphanelerini de Braille kitaplar konusunda zenginleştirmiştir. 1935'de kayıt stüdyolarında plaklara kitapların gönüllü okuyucular tarafından okunması ve bunların kaydedilmesi sonucu elde edilen, Braille kitaplara

oranla daha ucuz ve sayıca daha çok olan Konuşan Kitaplar (sesli kitaplar) aracılığıyla verilen hizmetin yaygınlaştırılması mümkün olabilmıştır.

Almanya ve Rusya'da da benzer çalışmalar görülmekteydi. Sonraki yıllarda ise ya kütüphanelerin ya da hizmeti veren derneklerin sunduğu dinleme araç-gereçleri de konuşan kitaplarla birlikte ödünç verilebiliyordu. Almanya'da sesli kitaplarla hizmet veren (halk) kütüphanelerine İşitsel Kütüphane (Hörbücherei) adı veriliyordu.

Buna benzer bir kuruluş olarak 1950'de İsviçre'de, Zürich'de *Körler İşitsel Kütüphanesi* (Schweizerische Blindenhörbücherei) kurulmuştur.

Türkiye'de görmeyenlerin önderi, görmeyenlerin eğitimi, okuması, aydınlanması için bir ömür boyu, büyük özveriyle, tüm olanaksızlıklara göğüs gererek onlar için yararlı olabilecek her tür eğitim ve dayanışma kurumunun temelini atan Doç.Dr. Mithat Enç'ün "Bitmeyen Gece" adlı yapıtında bu onurlu mücadeleyi anlatır (Enç, 2005, s.1).

1950 yılında Enç, *Altınokta Körleri Eğitme ve Kalkındırma Derneği*'ni kurmuştur. Derneğin kütüphanesinde, görmeyenlerin ve azgörenlerin her tür gereksinimini karşılayacak Braille kitaplar ve konuşan kitaplar vardır.

1950 yılında Mithat Enç'in gayretleriyle İzmir'deki Özel Eğitim Okulu'nun Körler Bölümü Ankara'ya MEB tarafından nakledildi ve burada Mitat Enç tarafından *Ankara Körler Okulu* kuruldu. Bu olgu, Türkiye'de görme engellilerin eğitilerek, okumayı öğrenmeleri ve okuma alışkanlığını kazanmalarının ilk adımı kabul edilebilir. Enç, 1952'de Gazi Eğitim Enstitüsü Özel Eğitim Bölümü'nü, 1954'de ise Gaziantep Körler Okulu'nu kurdu.

1950'li yıllarda az gelişmiş ülkelerde, halka okuma alışkanlığı kazandırılması, örgün eğitim alma olanağı bulamamış bireylerin gelişmesini sağlamak amacıyla, UNESCO tarafından ilgili ülke ile işbirliği sonucu, Öncü Halk Kütüphanesi projesi uygulanmaya başlanmıştır. Bu proje kapsamında, Hindistan'da örnek bir halk kütüphanesi olması amacıyla 1951'de Delhi Halk Kütüphanesi kuruldu ve önemli hizmetlerinden birisini görmeyenler içindi. 1992 yılında Hindistan'da Yeni Delhi'de IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) *Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kuruluşları Federasyonu*'nun Kongresi'ne katıldım. Bu sayede Delhi Halk Kütüphanesi'nin Görme Engelliler Bölümü'nü ziyaret edebilme olanağını buldum. Çok zengin Braille kitaplar ve sesli kitap koleksiyonu, özel eğitim almış kütüphaneciler ve tüm ülkede posta yoluyla işleyen ödünç materyal verme hizmetiyle karşılaştım. O tarihte Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürü idim. Yurda döndükten sonra İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde ve İzmir Atatürk İl Halk Kütüphanesi'nde daha önce kurulmuş bulunan konuşan kitaplık, görme engelliler bölümünün uluslararası standartlara ulaşabilmesi için gerekli çalışmaları meslektaşlarımla yaptık, Braille kitap üretimi için gerekli araç-gereci sağladık. Bu birimlerde üretilen sesli kitaplar çeşitli kütüphanelere ulaştırıldı.

1992 yılında özel bir derneğin işbirliği ile Ankara'da Or-An Sevgi Yılı Halk Kütüphanesinde Konuşan Kitaplık Bölümünü hizmete açtık (Or-An, 1992, s.240). Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesine de özel derneklerin katkılarıyla 1993-1994 yıllarında Konuşan Kitaplık birimleri açıldı. Ayrıca bu dönemde Erzurum, Eskişehir, Manisa-Salihli, Uşak ve Kırklareli halk kütüphanelerinde de bu özel bölümler açılmıştır (Sağlamtuñç, 1994, s.222, 243-244). Bütün bunlar o dönem uygulanan "Örnek Halk Kütüphanesi" projesi kapsamında (Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nce..., 1992, s.241) gerçekleştirilebilmişti.

İsveç'te ilk kez 1954'te hizmet vermeye başlanmış, 1992'de *İsveç Konuşan Kitaplar ve Braille Kütüphanesi* kurulmuştur (Gustavsson, 1996, s.46).

Büyük savaşlarda yaralanıp, görme yeteneğini yitirenler de düşünülmüş, Paris'te 1919 – 1920 yıllarında *Harp Malülleri Körlere Birliği Kütüphanesi* kurulmuştur (Körlere mahsus..., 1956, s.243).

Türkiye'de de kütüphanecilikte önemli gelişmeler görülmektedir: Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanecilik Bölümü'nün kurulması, 1948'de Milli Kütüphane'nin kurulması 1955'te Milli Kütüphane Görme Engelliler Bölümü'nün kurulması (Yaman, 1956, s.247; Bakırcı, 2009a). Milli Kütüphane Konuşan Kitaplık Bölümü son yıllarda çok geliştirilmiştir.

Türk kütüphanecilik yayınlarında ilk kez 1956'da "Körlere mahsus kütüphaneler" adlı bir çeviri makale yayımlanmıştır (Körlere mahsus..., 1956, s.239).

1958'de *Altınokta Körlere Derneği* kamuya yararlı dernek statüsünü kazanır. Bugün 28 şubesi ve 6000 üyesi vardır (İçli, 2006, s.31). Derneğin Tüzüğü'nde kütüphane ve okumak önemsendiği için "Madde 4) e) Sesli, Braille ve mürekkep baskılı yayınlar çıkartmak, kütüphaneler kurmak ..." görevler arasında sayılmıştır. Dernek 1986'da ilk konuşan gazete olan "*Altınokta'nın Sesi*"ni çıkartmıştır. Bunlar yakın zamana kadar 100 il halk kütüphanesine gönderiliyorlardı.

Görme engellilere kütüphane hizmeti verilmesi konusu ne yazık ki 1961 yılında toplanan VII. Milli Eğitim Şurası'nda ele alınmamış ve *Kütüphaneler Komitesi Raporu*'nda da ihmal edilmiştir. Tüm kütüphane türlerinin ele alındığı bu önemli çalışma bu nedenle eksik sayılmalıdır (Kütüphaneler Komitesi..., 1961, s.1).

American Kütüphane Derneği (ALA) 1966 yılında *Körlere ve Az Görenlere Hizmet Veren Kurumlar için Ulusal Akreditasyon Konseyi*'ni (ALA National Accreditation Council for Agencies Serving the Blind and Visually Handicapped) kurmuştur. Bu adım, hizmette standartlaşma yolunda önemli bir adımdır.

Türkiye'de Amerikalılar Türklerle işbirliği yaparak hizmete destek olmuşlardır: *Altınokta Körlere Eğitim Ve Kalkındırma Derneği* ile *Denizaşırı Ülkelerdeki Körlere İçin*

Amerikan Vakfı (American Foundation for Overseas Blind) ve Arnavutköy Amerikan Lisesi'nin işbirliği ile Türkiye'de ilk kez 1970'te bir diktafon şerit kitaplığı kurulmuştur. Bu "Kitap" Dağıtım Merkezi'nin verilen eğitimin gerçekleştirilip, yaygınlaştırılması yolunda önemli katkıları olmuştur (Enç, 1972, s.100).

Görmeyenlere halk kütüphanesi hizmetinin verilmesi yönünde ilkeler saptayan *UNESCO Halk Kütüphanesi Manifestosu* (UNESCO Public Library Manifesto, 1986, s.59) ve IFLA (1986, ss.20-22) da özel kullanıcı gruplarına nasıl hizmet verileceği ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Türkiye'de Mitat Enç'in doğum yeri Gaziantep'te, İl Halk Kütüphanesi'nde Konuşan Kitaplar Bölümü 1981'de açıldı (Konuşan kitaplar..., 1981, s.168).

1988'de Türkiye'de *Kütüphanelerde Yasal Düzenlemeler ve Standartlaşma Çalışmaları* yapıldı. Bina ve kütüphane standartları üzerine yapılan çalışmalarda özürülü kullanıcıların da gündeme geldikleri görülmektedir (Kütüphanelerde yasal..., 1988, s.111).

80'li yıllarda IFLA'nın, Kongre Kütüphanesi'nin konuya ilişkin çeşitli standartlar ve rehberler hazırladığı görülmektedir. ABD'de gösterilen tüm duyarlılıklara karşın, hizmetlerin istenilen düzeye ulaşmamasından dolayı, özellikle yolların, binaların erişilebilirliği sorunlarına çözüm getirmek amacıyla 1990 yılında *Engelli Amerikalılar Kanunu* (Americans with Disabilities Act) yürürlüğe girmiştir (Ethridge, 2005, s.82). İngiltere'de ise 1995'te *Engellilerin İstismarı Kanunu* (The Disability Discrimination Act) yürürlüğe girmiştir (Disability Discrimination..., 1996).

Türkiye'de 1 Temmuz 2005 günlü, Kanun no: 5378 sayılı *Özürülüler ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*'da "özürülülerin eğitimi" (Madde 1) üzerinde durulmuş, Madde 15'te "hiçbir gerekçeyle özürülülerin eğitim alması engellenemez" denilmiştir. Bilgiye eşit erişim hakkı bu Madde ile saptanmıştır. Eğitimin bir parçası olan kütüphaneleri kullanma hakkı da bu Madde'nin kapsamına girmektedir. Bugün yalnız 14 halk kütüphanemizde görme engellilere hizmet verilebilmektedir. Bu hizmetin yaygınlaştırılması, her ilde verilmesi gereklidir. 400.000'in üstünde görme engelliye hizmetin gittiği söylenemez.

Kamu binalarının engellilerin erişimine hazırlanabilmesi için Kanun 7 yıllık bir süreyi öngörmektedir; yani en iyimser tahminle 2012 yılında, özürülülerimiz diledikleri yerlere engelle karşılaşmadan ulaşabileceklerdir (Geçici Madde 2).

Altınokta Körler Eğitim ve Kültür Merkezi Ankara'da 1997 yılında hizmete açılmıştır. Merkez'de bulunan kabartma ve sesli kütüphane kendi kullanıcılarına hizmet vermekte, ayrıca Merkez'de üretilen sesli kitaplar Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın halk kütüphanelerine satılmaktadır.

1996'da *İngiliz Kütüphane Derneği* LA (Library Association) halk kütüphaneleri için Ulusal Kılavuz (*National Guidelines*) hazırlamıştır (Kinnell ve Creaser, 2001, s.6). Bu çalışma, hizmetin kalitesini yükseltmek için kütüphane derneklerinin uzmanlarla yoğun işbirliği yaparak standartlar, rehberler hazırladıklarını göstermektedir. Türk Kütüphaneciler Derneği'nin de Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleriyle ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü ile birlikte çalışarak standartlar hazırlaması, özellikle özel kullanıcı grupları için zorunludur. Artık halk kütüphanelerine ve onların kullanıcılarına verilen hizmetler masaya yatırılmalıdır. Bazı iyi niyetli göstermelik, gazetelerde birkaç gün yankı bulan çalışmalar, temeli sağlam olmadığı için yeterli olamamaktadır. Her şeyden önce kütüphaneciliğe bakış açısı artık değişmelidir. Değil görme engelliye, görenlere bile uluslararası düzeyde hizmet veremeyen halk kütüphanelerimizin kesinlikle reforma gereksinimi vardır. Dünyada kütüphanecilikte hazırlanan ulusal ve uluslararası standartlar, hizmetin tüm yönlerini düzenleyebilmektedirler.

Avrupa Birliği konuyla ilgili olarak *Engelli ve Yaşlı İnsanların Entegrasyonu için AB Telematics* (EU Telematics for the Integration of Disabled and Elderly People 'TIDE') ile engelli ve yaşlıların büyük kamu binalarında yön bulabilmesi, özel gereksinimleri olanların iletişim ve bilgiye erişim sorunlarının çözümü, görme engellilere istedikleri belgelerin güvenli olarak ulaştırılmasına vb. ilişkin projeler hazırlamıştır (Evans, 2000, s.5).

Türkiye'de Verilen Hizmetler

Hizmetin verimli olması için her alanda eğitim gereklidir: Türkiye'de üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri, görme engellilere verilmesi zorunlu halk kütüphanesi hizmetleri konusunda özel eğitime gereken ilgiyi göstermemişlerdir. Hatta halk kütüphanelerinin üstünde gerektiği biçimde durulmadığı da söylenebilir. Konuyla ilgili dersler verilip, tezler hazırlanmaktaysa da öğrencinin halk kütüphanelerinde özellikle çalışmaya yönlendirildiği söylenemez. Oysa Türkiye'nin kalkınması için en önemli kurumlardan birisi de halk kütüphanesidir. Herkes üniversite, araştırma kütüphanelerinden yararlanma potansiyeline sahip olamayabilir ama halk kütüphanesi herkesi kabul eder. Ancak son yıllarda görme engellilere yönelik bilimsel araştırmaların yapılması sevindiricidir. Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde görme engellilerin bilgi erişim sorunları üzerine tezler yapılmış (Kanık, 1994, s.1) ve yapılmaktadır. 2006'da kurulan Hacettepe Üniversitesi Engelliler Araştırma ve Uygulama Merkezi 2009'dan bu yana Beytepe Merkez Kütüphanesi ile iş birliği yapmaktadır. Kütüphane'de özel bölüm kurulması çalışmaları sürdürülmektedir. Ayrıca Anadolu, Boğaziçi ve Gazi Üniversitelerinin kütüphanelerinde görme engellilere önemli hizmetler verilmektedir.

Türkiye'de 2010 yılında 1149 halk kütüphanesi bulunmaktadır. Ancak, bunların hepsinde konuşan kitaplıklar yoktur. Bakanlık tarafından *Sesli Kitap Projesi* başlatılmıştır.

Beyazıt Devlet Kütüphanesinde üretilen sesli kitaplar, Bakanlığın web sayfasında kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır (Erkan, 2007, s.1).

Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdür Yardımcısı Sayın Semra Atınç'la 8 Ocak 2010 günü yaptığım görüşmeye göre, halk kütüphanelerimizde 1024 adet Braille kitap (299 çeşit), 1249 çeşit 4331 cd-rom, 3337 çeşit 23.179 kaset bulunmaktadır. Kullanıcı sayısı Türkiye genelinde (çocuk ve yetişkin) 3470'dir. Ancak bunların hepsi görme engelli değildir. Görme engelli kullanıcının en çok (1504) olduğu kütüphane, Gaziantep Şehit Kamil Bilgi Yılı Halk Kütüphanesi'dir. Bunu Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi (973) ve Batman İl Halk Kütüphanesi (350) izlemektedir.

Bakanlık gör-ışit materyalinden yararlanılabilmesi için 500 adet cd-rom çaları kütüphanelere göndermiştir.

Ayrıca, evlerinden çıkamayan yaşlı, hasta, bedensel ve görme engelliler için halk kütüphanelerinden posta ya da görevli ile evlere kitap ulaştırma projesi başlatılmıştır.

Bütün bunlar umut vericidir ve kamuoyunun dikkatini çeker. Önemli olan hizmetlerin sürekli olmasıdır.

Konuşan Kitaplık bulunan Halk Kütüphanelerimiz:

1. Adana, Çağdaş Çocuk Kütüphanesi,
2. Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi,
3. Batman İl Halk Kütüphanesi,
4. Çanakkale Mehmet Akif Ersoy İl Halk Kütüphanesi,
5. Gaziantep. Şehit Kamil Bilgi Yılı İlçe Halk Kütüphanesi,
6. İstanbul, Beyazıt Devlet Kütüphanesi,
7. İstanbul. Bakırköy Rifat Ilgaz İlçe Halk Kütüphanesi,
8. İzmir. Atatürk İl Halk Kütüphanesi,
9. İzmir. Aliğa İlçe Halk Kütüphanesi,
10. Bursa İl Halk Kütüphanesi,
11. Manisa - Salihli İlçe Halk Kütüphanesi,
12. İçel İl Halk Kütüphanesi,
13. Samsun Gazi İl Halk Kütüphanesi
14. Tekirdağ İl Halk Kütüphanesi.

Teknik Gelişmeler

Yurtdışında, büyük buluşlar olan *Kurzweil Okuma Makinası* ile basılı materyalin taranıp, sesli hale getirilmesi ve *Optacon* adlı makineyle de basılı materyalin taranıp kabartma baskıya çevrilebilmesi başarılarından sonra, artık çok gelişmiş bilgisayar yazılımları ve olağanüstü teknik olanaklar sayesinde görme engellilerin bilgiye erişim sorunlarının büyük ölçüde çözüldüğü söylenebilir. Türkiye’de de pek çok teknik olanak aynı düzeyde kullanılabilir.

Görme engelli kullanıcı artık aracı bir şahsa gereksinim duymadan, seçiminde bağımsız olabilmekte, özgürce istediği bilgiye ulaşabilmektedir. Bu durumda bilgiye erişimde eşitliğe kavuştuğu söylenebilir.

Teknik olanakların gelişmesine karşın görme engelli kullanıcılar üzerinde yapılan bir araştırmada ilginç bulgulara ulaşılmıştır (Kinnell ve Creaser, 2001, ss.6-8):

“Pek çok görme engellinin verilen hizmetin özelliklerinden haberi yoktur. Sunulan materyal beğenilmemektedir, boş zamanlarını diğer aktivitelere oranla daha çok okumakla geçirmektedirler, müzik enstrümanı çalabilenler kabartma nota istemektedirler.”

Teknik olanaklar yeterli olsa da insanları evlerden çıkartmak, onların başka insanlarla tanışmasına, kütüphaneye kendilerinin gidip kütüphanecilerle ve diğer kullanıcılarla, sevdiği yazarlarla yüzyüze görüşmelerine fırsat verilmelidir. Diğer kullanıcılara olduğu gibi, kitap tartışma günleri, yazar söyleşileri toplantılarına davet etmek gerekir. Ayrıca, çok okuyan bu kullanıcı grubunun, materyal seçiminde ve verilecek hizmetlerin çeşitlendirilmesinde fikri alınmalıdır kanımca. Böylece kütüphaneci ve kullanıcılar birbirlerini tanıyıp, benimseyebileceklerdir. Teknik olanakların düzeyi ne olursa olsun insan ilişkisinin sıcaklığıyla yarışamaz. Ancak yine de teknolojinin yarattığı olanaklar, hizmetin istenen düzeyde verilebilmesi için şarttır (Miller ve Erazo, 2001, ss.189-192).

Yazılı metinleri dijital hale getiren, seslendiren, yardımcı teknik araç-gereç bulundurulmalıdır. Az gören kullanıcılar için (Close Circuit TV’CCTV’) kapalı devre televizyon, metinleri büyütme ve okunabilmelerini sağlamaktadır. Teknik olanaklar sayesinde görme engelli kullanıcılara metinler seslendirilerek hizmet verilmektedir. Sesli kitaplar Daisy sistemi yardımıyla üretilmektedir (Bakırcı, 2009b, s.314). Kurzweil okuma makinesi de basılı metinleri sese dönüştürebilmektedir.

Özetlenirse, ekran büyütücüler (az görenler için), ekran okuyucular, ses arabirimleri özellikle okuyamayan ve klavye kullanamayanlar için vazgeçilmezdir. Windows NT için Jaws’la ekran sesli okunabilmekte ve tüm kaynaklara erişim olanağı sağlanmaktadır. Bunun gibi pek çok olanak vardır. Ayrıca, Braille arabirimleri de kullanılmaktadır.

Mikroformları da dijital hale getirmek mümkün olmakta, bu yolla bilgiye erişim kolaylaşmaktadır. Her gün yaşamı kolaylaştıracak yeni yazılımlar piyasaya çıkmaktadır.

Genel olarak Braille kitaplar sesli (CD) kitaplar, elektronik kitaplar ve az görenler için iri puntolu kitaplarla hizmet verilebilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde halk kütüphanesi hizmetine ivedilikle önem verilmeli, hizmetin kapsamı, engelli kullanıcıların gereksinimleri, dilekleri, eleştirileri, özellikleri doğrultusunda düzenlenmelidir. Yazılı bir halk kütüphanesi politikası oluşturmalı; görme engelli kullanıcılar, bedensel engelli kullanıcılar için ayrıca yazılı politika oluşturulmalıdır.

Halkla ilişkilere önem verilmeli, halkın verilen hizmetlerden haberdar olması sağlanmalı, kütüphaneye gelen ya da sözlü, yazılı iletişime giren kullanıcılara güler yüzlü ve problem çözücü, yaratıcı önerilerle hizmet verilmelidir.

Görevliler belirli aralıklarla özel kullanıcı gruplarına yönelik hizmetiçi eğitim almalıdırlar. Kullanıcılara da hizmetlerden yararlanma yolları gösterilerek, kullanıcı eğitimi verilmelidir.

Kullanıcıların evden çıkıp kütüphaneye gelmeleri, söyleşilere katılıp görüş bildirmeleri sağlanmalıdır. Materyal seçimine katkıda bulunmaları istenmelidir.

Türk Kütüphaneciler Derneği ve *ÜNAK*, Bölümlerle ve devlet otoriteleriyle iletişime girerek, özel kullanıcı grupları için hizmet standartları oluşturmalı ve diğer ülkelerde olduğu gibi akreditasyon hizmeti verebilecek bir komite yapılandırılmalıdır.

Çeşitli merkezlerde görmeyenlere yönelik materyal üretilmekte, ancak bunların arasında sağlıklı eşgüdüm sağlanamamaktadır. Bu nedenle ürünler, taraflar için ve kullanıcılar için verimli olamamaktadır. Merkezi bir birim kurulabilir ya da yapılanların eşgüdümle gerçekleştirilmesi sağlanabilir. Kütüphanelere sağlanan kitapların arkasına CD'leri eklenmelidir.

Çatışmalar sırasında görme yeteneğini tamamen ya da kısmen yitirmiş *gazilerimize* muhakkak ulaşılmalı ve hizmete dâhil olmaları sağlanmalıdır.

Kütüphane binalarının *Özürlüler Kanunu*'nda öngörüldüğü gibi, 2012 yılına kadar görme engellilerin kullanabilecekleri düzeye getirilmesi sağlanmalı, TDK ise bu işin takipçisi olmalıdır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi görme engellilerin en büyük yardımcısı olan eğitilmiş rehber köpeklerin binaya girmelerine izin verilmelidir; bunlar eğitildikleri için hiçbir soruna neden olmayacaklardır, kullanıcının da kendisini güvende hissetmesini sağlayacaklardır. Bina girişlerinde otomatik kapılar bulunmalıdır.

Özel kullanıcı gruplarına verilen halk kütüphanesi hizmetlerinin henüz istenen düzeyde olmadığı bir gerçekse de olumlu adımların atıldığı, bilgi ve belge yönetimi uzmanlarının ilgisini çekmeye başladığı da başka bir gerçektir.

Kanımcı, dikkat edilecek en önemli husus, her kullanıcıya uygulanan bağımsız seçim ve bilgiye erişimde eşitlik ilkesinin görme engelli kullanıcılara da uygulanması, istenmedikçe seçime karışılmamasıdır. Unutulmasın ki görme engelliler pek çok görenden daha çok okumaktadırlar.

Kütüphaneciler böyle bir inançla hizmet verdikleri sürece “evrenin tüm karanlığı tek mum ışığını bile köreltemeyecektir”.

Kaynakça

- AnaBritannica* (15.ed.). (1960). İstanbul: Anayay.
- Bakırcı, R. (2009a). Milli Kütüphane’de görme engellilere sunulan hizmetler ve gelişmeler. *Bilgi Dünyası*, 10(1), 100-104.
- Bakırcı, R. (2009b). İngiltere’deki Kraliyet Ulusal Körler Enstitüsü’nün (RNIB) çalışmaları ve ülkemiz için öneriler. *Bilgi Dünyası*, 10(2), 309-315.
- Disability Discrimination Act. (Inf. leaflet DL80)*. (1996). London: Minister for Disabled People.
- Encyclopedia of Library and Information Science* (1978). New York: Decker.
- Enç, M. (1972). *Görme özürlüler: Gelişim, uyum ve eğilimler*. Ankara: Sevinç.
- Enç, M. (2005). *Bitmeyen gece* (3.bs.). İstanbul: Ötügen.
- Enç, M., Çağlar, D. ve Özsoy, Y. (1981). *Özel eğitime giriş*. Ankara: Sevinç.
- Erkan, E. (2007). *Türkiye’de görme engelliler ve eve bağımlı kişiler için halk kütüphanesi hizmetleri* (Metin teksirdir).
- Ethridge, J. (2005). Removing barriers for visually impaired users through assistive technology solutions. *Mississippi Libraries*, 69(4), 82-84.
- Evans, M. K. (2000). Serving the needs of visually impaired information seekers in UK public libraries. *IFLA Council and General Conference: Conference Proceedings (66th, Jerusalem, Israel August 13-18, 2000)*.
- Gustavsson, S. (1996). İsveç’te konuşan kitaplar: Görme özürlüler için gelişmekte olan bir olanak. *Türk Kütüphaneciliği*, 10(1), 44-47.
- IFLA. (1986). *Guidelines for public libraries* (3.ed.). München: Saur.
- İçli, T. (Ed.). (2006). *Görme engelliler hakkında görenler için rehber*. Ankara: Altınokta Körlere Hizmet Vakfı.
- Kanık, L. (1994). *Görme engellilere yönelik kütüphane hizmetleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Kaynar, M. (1992). Görme özürlüler için kütüphane hizmeti. *Türk Kütüphaneciliği*, 6(2), 114-117.
- Kaynar, M. (1995). İngiltere’de körler için bir hizmet kuruluşu olarak Kraliyet Körler Enstitüsü (Royal Institute for the Blind RNIB). *Türk Kütüphaneciliği*, 9(1), 36-41.
- Keller, H. (1965). *Karanlığın içinden* (C. Unam, Çev.). İstanbul: Altın.
- Kinnell, M. ve Creaser, C. (2001). A new outlook : Services to visually impaired people in UK public libraries. *Journal of Librarianship and Information Science*, 33(1), 5-14.
- Konuşan kitaplar: Gaziantep İl Halk Kütüphanesi. (1981). *TKDB*, 30(3), 168-173.
- Körlere mahsus kütüphaneler (M. Yaman, Çev.). (1956). *TKDB*, 5(3), 239-247.
- Kunze, H. H. ve Ruckl, G. (Eds.). *Lexikon des Bibliothekswesens*. (1969). Leipzig: VEB.
- Kütüphaneler Genel Müdürlüğü’nce ‘Örnek Kütüphane’ uygulaması başlatıldı. (1992). *Türk Kütüphaneciliği*, 4(1), 241.
- Kütüphaneler Komitesi Raporu. (1961). *VII. Milli Eğitim Şurası*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. 1961.
- Kütüphanelerde yasal düzenlemeler ve standartlar. (1988). *Komite Toplantıları (23-25 Şubat 1988)*. Ankara: KTB.
- Meyers Enzyklopadisches Lexikon*. (1972). Mannheim: Bibl.Institut.
- Miller, W. ve Erazo, E. (2001). Engelli kullanıcılar için bilgiye erişim (F. Subaşıoğlu, Çev.). *Türk Kütüphaneciliği*, 15(2), 186-193.
- Or-An Sevgi Yılı Halk Kütüphanesi bünyesinde Konuşan Kitaplık Bölümü hizmete açıldı. (1992). *Türk Kütüphaneciliği*, 6(4), 240.
- Owen, D. (2004). Sharing a vision: Working to improve library and information services in the UK for visually impaired people. *Health Information and Libraries Journal*, 21(Suppl.2), 58-61.
- Özürlüler ve bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması hakkındaki Kanun* (2005). Kanun no : 5378, Kabul tarihi: 1.7.2005.
- Sağlamtuç, T. (1994). *Çağdaş kütüphanecilik ve düşünce özgürlüğü*. İstanbul: Yapı.
- The American Peoples Encyclopedia* (13.ed.). (1960). Chicago: Spencer.
- The Encyclopedia Americana* (Int.ed.). (1982). Connecticut: Grolier.
- UNESCO Public Library Manifesto (1995). *IFLA Section of Public Libraries*. The Hague: IFLA.
- UNESCO Public Library Manifesto. (1986). *Guideliness for Public Libraries IFLA* içinde (ss.57-60). München: Saur.
- Yaman, M. (1956). Ankara’da Milli Kütüphane’nin körlere mahsus kısmı. *TKDB*, 5(3), 247.